

PIOTR SULEWSKI

EDWARD MAJEWSKI

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Warszawa

MIRANDA MEUWISSEN

Wageningen University
Holandia

FUNDUSZE UBEZPIECZEŃ WZAJEMNYCH JAKO FORMA OGRANICZANIA RYZYKA W ROLNICTWIE

Wprowadzanie

Jedną z koncepcji rozwoju gospodarczego i społecznego, szeroko dyskutowanych w ostatnich latach, stanowi pojęcie tzw. ekonomii społecznej, które zakłada, iż nie tylko indywidualny zysk i konkurencja, ale także współdziałanie na rzecz innych wartości stanowić mogą sens ekonomicznej działalności człowieka (nie negując zysku/nadwyżki jako czynnika warunkującego trwały rozwój organizacji i społeczeństw) (Wygański J., 2009). Takie ujęcie stanowi rozszerzenie koncepcji homo oeconomicus, która wyraźnie przedkłada interes indywidualny nad grupowym. Należy jednak podkreślić, że w wielu sytuacjach sprzeczność między koncepcją homo oeconomicus a koncepcją ekonomii społecznej ma formę pozorną, gdyż realizacja interesów grupowych prowadzi do osiągnięcia celów indywidualnych. Jednym z wyróżników koncepcji ekonomii społecznej jest zasada wzajemności, która w praktyczny sposób uzewnętrznia się m. in. w przypadku ubezpieczeń. Zazwyczaj zasadzie tej w odniesieniu do ubezpieczeń przypisuje się takie atrybuty, jak: brak nastawienia na zysk, prowadzenie działalności w celu zaspokajania potrzeb ubezpieczeniowych członków towarzystwa ubezpieczeniowego, nadrzędna rola ubezpieczonych – członków w decydowaniu o losach towarzystwa i współodpowiedzialność ubezpieczonych – członków za losy towarzystwa (Milewski P., 2005). Wskazuje się, iż grupy wzajemnościowe w ubezpieczeniach odgrywają szczególnie ważną rolę w przypadku małych społeczności, które z różnych względów mają ograniczone możliwości korzystania z ubezpieczeń komercyjnych. Poza tym, systemy ubezpieczeń funkcjonujące zgodnie z zasadą wzajemności posiadają szereg zalet, co czyni je szczególnie przydatnymi, chociażby w rolnictwie.

Opracowanie niniejsze ma charakter koncepcyjny i przeglądowy. Jego celem jest ocena możliwości funkcjonowania funduszy wzajemnych jako formy sta-

bilizacji dochodów w rolnictwie. W opracowaniu na zasadzie studium przypadków przeanalizowano funkcjonowanie funduszy wzajemnych w Holandii, gdzie ta forma ubezpieczeń jest szczególnie popularna. Materiał źródłowy stanowiła polska i zagraniczna literatura przedmiotu oraz polskie i unijne ustawodawstwo w zakresie funkcjonowania ubezpieczeń o charakterze wzajemnościowym.

Zarys historii ubezpieczeń wzajemnych

Towarzystwa ubezpieczeniowe działające na zasadzie wzajemności stanowią historycznie najstarszą formę asekuracji. Ubezpieczenia bazujące na idei wzajemności sięgają czasów starożytnych i Kodeksu Hammurabiego, który regulował zasady wzajemnej pomocy karawan kupieckich podczas podróży na wypadek strat ponoszonych przez któregoś z nich (Banasiński A., 1993; Sangowski T., 1998; Ronka-Chmilowiec W., 2002). Podobny charakter miały też umowy zawierane między żydowskimi poganiami osłów w Palestynie, które przewidywały, że jeśli zwierze ucieknie, padnie, zostanie skradzione lub rozszarpane, to utrata sztuki będzie rekompensowana w naturze (Banasiński A., 1993). Na zasadzie wzajemności działały też zrzeczenia Fenicjan, Babilończyków czy Hindusów, tworzone w celu wspólnego pokrywania ryzyka transportów morskich. Jedną z najstarszych form ograniczania ryzyka w transporcie morskim stanowiła instytucja prawa rzymskiego, nosząca nazwę *lex Rhodia de iactu*, której istota polegała na podziale między członków morskiej wyprawy strat wynikłych z konieczności wyrzucenia za burtę części przewożonych ładunków, w celu ratowania statku przed zatopieniem. Czasów starożytnego Rzymu sięgają też początki ubezpieczeń o charakterze osobowym, których pierwowzoru można szukać w stowarzyszeniach plebejskich, tworzonych przez ludzi wolnych lecz niezamożnych, zwane *collegia funeraticia* i *collegia tenuiorum*, których celem była pomoc na wypadek śmierci ich członków, np. pokrycie kosztów pogrzebu (Kotowski Z., 1999). W średniowieczu podobne instytucje, działające na zasadzie wzajemności, powstawały w Anglii i krajach germańskich. W bardziej sformalizowanej formie grupy wzajemnościowe pojawiły się w XVII wieku, z którego to okresu pochodzą zapisy o ubezpieczeniu od gradobicia, padnięcia zwierząt, a także ubezpieczeniach chorobowych i na życie (Kotowska O. i in., 2007). Komercyjne towarzystwa ubezpieczeniowe zaczęły lawinowo powstawać dopiero w XIX wieku, a przodowały w tym takie kraje, jak Stany Zjednoczone, Anglia i Niemcy. Na ziemiach polskich za początek ubezpieczeń wzajemnych uważa się szesnasto- i siedemnastowieczne „porządki ogniowe”, które regulowały, między innymi, zasady wzajemnej pomocy ubezpieczających się na wypadek pożaru (Bratkowski A., 1999). Również początki systemu ubezpieczeniowego po odzyskaniu niepodległości wiązały się w Polsce ze wzajemnością ubezpieczeniową. Ustawa o przymusie ubezpieczenia od ognia i o Polskiej Dyrekcji Ubezpieczeń Wzajemnych uchwalona w 1921 roku wprowadzała obowiązek ubezpieczania wszystkich budowli i budynków oraz „ruchomości od ognia, plonów od gradobicia i żywego inwentarza od pomoru” (Nowak R., 2006). W 1921 roku powołano też Polską Dyrekcję Ubezpieczeń Wzajemnych razem z oddziałami terenowymi, która w roku 1927 została prze-

kształcona w Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych. W 1952 roku instytucja ta przekształcona została z kolei w Państwowy Zakład Ubezpieczeń, uzyskując monopol na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej, co oznaczało likwidację ubezpieczeń wzajemnych.

Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych jako współczesna forma realizacji zasady wzajemności ubezpieczeniowej

Współczesną formą „stowarzyszeń”, tworzonych w celu wspólnego pokrywania strat ponoszonych przez któregoś z członków, reprezentują towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych (*mutual insurance companies*). Stanowią one jedną z dwóch, obok spółek akcyjnych, możliwych form prawnych prowadzenia działalności ubezpieczeniowej w Polsce (podobnie w innych krajach). Podstawy prawne w tym zakresie wyznacza ustawa o działalności ubezpieczeniowej z dnia 22 maja 2003 roku (Ustawa..., 2003), której artykuł 38 stanowi, iż towarzystwem ubezpieczeń wzajemnych (Tuw) jest zakład, który ubezpiecza swoich członków na zasadzie wzajemności. Ustawa jednak nie definiuje prawnych atrybutów tej zasady. Nie ulega jednak wątpliwości, że w przeciwieństwie do spółek akcyjnych będących zrzeszeniem kapitału, Tuw-y stanowią zrzeszenia osób zainteresowanych (Milewski P., 2005). Ważnym elementem warunkującym praktyczny zakres działalności Tuw-ów w obowiązującym porządku prawnym jest również zapis w artykule 44 ustawy o działalności ubezpieczeniowej, zgodnie z którym, jeżeli statut towarzystwa nie stanowi inaczej, to uzyskanie członkostwa w towarzystwie musi być związane z zawarciem umowy ubezpieczenia, a jego utrata z wygaśnięciem stosunku ubezpieczenia. W praktyce oznacza to jednak, iż odpowiednie zapisy w statucie mogą zezwalać, by wśród członków były osoby nie będące ubezpieczającymi się, co niesie określone konsekwencje dla wyposażenia kapitałowego (udziałowcami mogą być osoby fizyczne lub prawne, które wnoszą kapitał, nie będąc zainteresowanymi faktem ubezpieczenia się, co stanowi odejście od pierwotnych założeń zasady wzajemności). Z drugiej strony ustawa zakłada, iż statut towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych może zezwalać, by ubezpieczały się w nim także osoby, które nie są jego członkami (choć ich udział w zbiorze składki brutto nie może wynosić więcej niż 10%). Przywołane uregulowania, jak też szereg innych czynników sprawiają, że w praktyce działania towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych upodobniły się w wielu aspektach do modelu funkcjonowania właściwego spółkom akcyjnym i dotyczy to rynku ubezpieczeniowego zarówno w Polsce, jak i w innych krajach (Sulewski P., 2012). Współcześnie zasada wzajemności ubezpieczeniowej we względnie „czystej formie” realizowana może być w przypadku tzw. małych towarzystw ubezpieczeń wzajemnych (artykuł 43 ustawy o ubezpieczeniach), które charakteryzują się małą liczbą członków, niewielkim zasięgiem terytorialnym i wobec których wymagania kapitałowe są zdecydowanie mniejsze niż przy zwykłych Tuw-ach (choć, jak pokazuje doświadczenie, w praktyce instytucja ta prawie nie funkcjonuje – działa tylko jedno towarzystwo). Alternatywą dla małych Tuw-ów, umożliwiającą funkcjonowanie z zachowaniem podstawowych przesłanek zasady wzajemności ubezpieczenio-

wej, jest tworzenie związków wzajemności członkowskiej. Stanowią one formę zrzeszania się pewnych grup członków połączonych rodzajem więzi zawodowej bądź regionalnej, z czego wynika wspólny dla związku oraz odmienny od innych uczestników towarzystwa rodzaj ryzyka czy przebiegu szkodowości. Według Gołąba (2009), związki te stanowią w tej sytuacji własny zakład ubezpieczeniowy, a TUV jest w istocie korporacją wielopodmiotową związków wzajemności.

Fundusze ubezpieczeń wzajemnych w rolnictwie a TUV-y

Ubezpieczenia wzajemne w rolnictwie niektórych krajów realizowane są w formie *funduszy wzajemnych* (*mutual funds*). Instytucje te, pomimo podobieństwa do omówionych wcześniej *towarzystw ubezpieczeń wzajemnych* (*mutual insurance companies*), powinny jednak być postrzegane jako oddzielna forma prawno-organizacyjna, dedykowana dla sektora rolniczego. Warto jednak zauważyć, iż pomimo odrębności wskazanych rozwiązań, powstanie w Polsce pierwszego po 1989 r. towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, tj. warszawskiego Towarzystwa Ubezpieczeń Wzajemnych „TUV” (w 1991 r.), związane było z problemem ryzyka w rolnictwie (Dygas M., 2005). Towarzystwo początkowo zrzeszało głównie rolników.

Pomimo dużego podobieństwa między formą prawną towarzystw ubezpieczeń wzajemnych (opisaną w polskim systemie prawnym, jak i systemach prawnych innych krajów) a wspomnianymi funduszami wzajemnymi, formalnie istnieje dość znacząca różnica. W przypadku towarzystw ubezpieczeń wzajemnych powstaje tytuł prawny do odszkodowania (*compensation*), a składki ubezpieczeniowe kalkulowane są na zasadach aktuarialnych (z indywidualnym oszacowaniem ryzyka osoby ubezpieczającej się). W przypadku funduszy wzajemnych składka stanowi natomiast z góry określoną kwotę, niezależną od poziomu ryzyka konkretnego uczestnika funduszu (Deutsche Bank Research, 2010). Wpłacona składka pozostaje w dyspozycji osób tworzących fundusz do czasu wypłaty ewentualnego odszkodowania – nie ma więc ona charakteru zapłaty za transfer ryzyka, jak w przypadku typowych instrumentów ubezpieczeniowych. Fundusze wzajemne stanowią więc nie tyle rodzaj ubezpieczenia gospodarczego *sensu stricto*, co rozwinięcie jednej z najprostszych i najstarszych strategii zarządzania ryzykiem, polegającej na gromadzeniu środków w okresach dobrej koniunktury w celu wykorzystania ich w słabszych latach. Dodatkowo strategia ta realizowana jest w formie współpracy i samoorganizacji, co przynosi korzyści związane z grupowym działaniem. Fundusze wzajemne pełnią więc głównie rolę stabilizacyjną, ograniczając (wygładzając) wahania określonych parametrów (przychodów, dochodów) między poszczególnymi okresami, stąd bywają określane mianem wzajemnych funduszy stabilizacyjnych (*mutual stabilisation funds*) (Bielza Diaz-Caneja M. i in., 2009). Należy zauważyć, iż powszechnie pojęcia ubezpieczeń wzajemnych realizowanych przez towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych i funduszy wzajemnych są ze sobą utożsamiane. W sensie prawnym może to być pewnym uproszczeniem – decydującą rolę odgrywają w tej kwestii regulacje prawne w zakresie systemu ubezpieczeniowego poszczególnych krajów.

Problem różnic definicyjnych może być istotny w kontekście zasad wspierania zarządzania ryzykiem w rolnictwie w ramach wspólnej polityki rolnej UE. Mając na uwadze doświadczenia holenderskie, Komisja Europejska zarekomendowała w 2001 tworzenie w krajach członkowskich UE funduszy wzajemnych w celu stabilizacji przychodów w sektorze trzody chlewnej (EC, 2001). W 2009 roku ukazało się natomiast Rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009 (Dziennik Urzędowy UE, 2009), w którego polskiej wersji językowej oryginalne określenie „*mutual fund*” przetłumaczone zostało jako „*fundusz wspólnego inwestowania*”. Rozporządzenie to ustanowiło też podstawy wsparcia finansowego funduszy wzajemnych w ramach WPR, dając państwom członkowskim możliwość tworzenia programów wspierania zarządzania ryzykiem poprzez dofinansowanie funduszy wzajemnych. Artykuł 71 Rozporządzenia Rady (WE) nr 73/2009 z dnia 19 stycznia 2009 roku mówi, iż „*Państwa członkowskie mogą przewidzieć wypłatę rekompensaty finansowej rolnikom z tytułu strat gospodarczych spowodowanych wystąpieniem choroby zwierząt lub roślin lub incydem środowiskowym poprzez wkład finansowy w fundusze wspólnego inwestowania*”. Wsparcie to mogłoby pochodzić z tzw. puli wsparcia specjalnego (część krajowej koperty w ramach systemu wsparcia bezpośredniego – 10% – o której wykorzystaniu mogą decydować państwa członkowskie UE). W Polsce instrument ten nie został wdrożony. Przywołane rozporządzenie w polskiej wersji definiuje „*fundusz wzajemnego inwestowania*” jako „*system akredytowany przez państwo członkowskie zgodnie z jego prawem krajowym, który umożliwia stowarzyszonym rolnikom ubezpieczenie się i za pomocą którego rekompensaty wypłacane są tym rolnikom, którzy ponieśli straty gospodarcze spowodowane wystąpieniem choroby zwierząt lub roślin lub incydem środowiskowym*”. Powyższa definicja systemu funduszy wzajemnych wymaga więc odrębnych regulacji prawnych w ramach instrumentów polityki rolnej, niezależnie od uregulowań istniejących w zakresie ubezpieczeń wzajemnych jako takich.

Fundusze wzajemne we wspólnej polityce rolnej po 2013 roku

Pomimo iż kwestie funduszy wzajemnych, jak i całego obszaru zarządzania ryzykiem w rolnictwie, akcentowane są w zasadach wspólnej polityki rolnej od kilkunastu lat, to istotnie zyskały na znaczeniu w regulacjach dotyczących kształtu WPR po 2013 roku. W grudniu 2013 roku Rada UE ds. Rolnictwa i Rybołówstwa przyjęła pakiet rozporządzeń wprowadzających zmiany we Wspólnej Polityce Rolnej, które reformują różne aspekty jej funkcjonowania i wyznaczają ramy działania do 2020 roku. Teksty rozporządzeń zostały opublikowane w Dzienniku Urzędowym UE nr L 347 z 20 grudnia 2013 (Dziennik Urzędowy UE, 2013). Uregulowania bezpośrednio dotyczące kwestii ryzyka i wsparcia instrumentów jego ograniczania zawarte zostały w rozporządzeniu regulującym wsparcie obszarów wiejskich (Regulation (EU) No 1305/2013), co oznacza, iż będą one finansowane z tzw. II filara Wspólnej Polityki Rolnej. Ramy prawne tworzące instrumentarium wsparcia zarządzania ryzykiem ustanowione zostały w artykule 36 przywołanego rozporządzenia. Definiuje on trzy podstawowe obszary wsparcia rolnictwa w zakresie zarządzania ryzykiem, tj.:

- wsparcie finansowe składek ubezpieczeniowych w ubezpieczeniach strat ekonomicznych ponoszonych w produkcji roślinnej i zwierzęcej, powodowanych przez niekorzystne zdarzenia klimatyczne, choroby roślin i zwierząt, inwazje szkodników lub zdarzenia środowiskowe;
- wsparcie finansowe funduszy wzajemnych w celu wypłaty odszkodowań dla rolników z tytułu strat ekonomicznych, powodowanych przez niekorzystne warunki klimatyczne, wybuch epidemii, inwazję szkodników lub incydent środowiskowy;
- utworzenie narzędzia stabilizacji dochodów (*income stabilisation tool*) w formie finansowego wsparcia funduszy wzajemnych, zapewniającego odszkodowania dla rolników, którzy ucierpieli w wyniku spadku dochodów.

Z przywołanego rozporządzenia wynika, iż dwa z trzech instrumentów wsparcia rolników w zakresie ograniczania ryzyka realizowane będą poprzez fundusze wzajemne, co sprawia, iż stają się one dla państw członkowskich jedną z głównych możliwości bezpośredniego finansowania zarządzania ryzykiem w rolnictwie. W tym kontekście pojawiają się jednak dwa główne problemy, które pomimo ogólnej przydatności proponowanych rozwiązań mogą zniechęcać poszczególne kraje do ich wdrażania, a tym samym ograniczać możliwości rozwoju tej formy ograniczania skutków ryzyka w rolnictwie. Pierwszy wynika z konieczności zachowania zgodności z ustaleniami WTO, wg których formy pomocy publicznej dla tak zwanej kategorii zielonej (*green box*), do której zaliczane jest subsydiowanie ubezpieczeń, mogą być udzielane jedynie w przypadku strat przekraczających 30% średniej z okresu poprzednich 3 lat (lub 5 lat po odrzuceniu wartości skrajnych) (Łozowski M., Obstawski Z., 2009). Drugi problem wiąże się z kwestią ustalania priorytetów na szczeblu krajowym – przeznaczenie wsparcia na fundusze wzajemne oznacza zmniejszenie puli środków na inne działania w ramach II filaru WPR. Należy jednak podkreślić, iż pomimo że regulacje w ramach polityki rolnej mają wspierać rozwój funduszy wzajemnych, to nie są warunkiem niezbędnym do tworzenia tego typu instytucji, które mogą formować się w oparciu o przepisy ogólne (pod warunkiem ich istnienia).

Zalety i wady funduszy wzajemnych

Fundusze wzajemne, podobnie jak wszystkie ubezpieczenia wzajemne, posiadają szereg cech, czyniących je szczególnie przydatnymi do stosowania w rolnictwie. Ze względu na dużą liczbę możliwych czynników ryzyka, zróżnicowanie profili produkcyjnych, regionalną heterogeniczność rolnictwa i warunków przyrodniczych, zunifikowane oferty ubezpieczeń oferowane przez duże zakłady ubezpieczeniowe w licznych przypadkach nie odpowiadają potrzebom rolników¹. Fundusze wzajemne mogą być więc tworzone w celu zapewnienia kompensacji strat, których członkowie funduszu nie mogą ubezpieczać w innych towarzy-

¹ Z badań przeprowadzonych w ramach projektu NCN pt. „Metody pomiaru i ograniczania ryzyka w produkcji rolniczej w Polsce w warunkach przemian instytucjonalnych i zmian klimatycznych” wynika, iż jedną z przyczyn nieubezpieczania upraw w ramach obowiązującego w Polsce systemu ubezpieczeń obligatoryjnych jest brak oferty obejmującej czynniki ryzyka istotne z punktu widzenia gospodarstwa.

stwach ubezpieczeniowych. Stanowią tym samym narzędzie redukujące wahania dochodów rolniczych wynikające ze specyficznych czynników ryzyka. W porównaniu do innych form ubezpieczenia, fundusze wzajemne – będące pewnego rodzaju porozumieniem między rolnikami – charakteryzują się niższym poziomem hazardu moralnego², a często bezpośrednia znajomość innych rolników wpływa na obniżenie negatywnej selekcji³ (Cafiero C. i in., 2007; OECD, 2009), chociaż zjawiska te nie są całkowicie wyeliminowane. Mniejsze zagrożenie hazardem moralnym wiąże się z faktem, iż we względnie małej grupie osób poczucie wspólnoty interesów jest większe niż w przypadku większych zbiorowości. Stosunkowo niewielka liczba uczestników sprawia także, iż przynajmniej część z nich zna się osobiście, co zmniejsza asymetrię informacji i redukuje prawdopodobieństwo negatywnej selekcji (przystępowania do funduszu osób obarczonych wyższym ryzykiem). Zakres samokontroli w tego typu instytucji jest znacznie większy niż w innych towarzystwach ubezpieczeniowych (Skees J.R., 2004).

Fundusze wzajemne, podobnie jak w założeniu TUV-y, realizują politykę ukierunkowaną nie na zysk, lecz na zaspokojenie potrzeb ubezpieczeniowych swoich członków, wobec czego opłacane składki (wkłady) nie muszą pokrywać marży właściciela kapitału, przez co mogą w wielu przypadkach być niższe niż w komercyjnych zakładach ubezpieczeń (choć muszą zapewnić rentowność i płynność funduszu). Dodatkowo, w przypadku niskiej szkodowości wpłacone składki w niewykorzystanej części są zwracane uczestnikom funduszu. Jednym z głównych problemów w przypadku funduszy wzajemnych jest zagrożenie związane z systemowym charakterem czynników ryzyka katastroficznego, takich jak powodzie czy susze (Meuwissen M.P.M. i in., 1999; Cafiero C. i in., 2007), które zasięgiem swego oddziaływania mogą obejmować wszystkich członków funduszy. Może to prowadzić do sytuacji, w której zgromadzone wkłady nie wystarczą na pokrycie strat, szczególnie w początkowych latach działalności funduszu (Bielza Diaz-Caneja M. i in., 2009). Pewne rozwiązanie tego problemu może stanowić koasekuracja, dywersyfikacja terytorialna zasięgu działalności czy też geograficzne ograniczenie zakresu działania.

Holandia jako przykład kraju o dużym znaczeniu funduszy wzajemnych w ubezpieczeniach rolniczych

Informacje ogólne

Wśród krajów europejskich Holandia jest państwem, w którym ubezpieczenia produkcji rolniczej funkcjonujące na zasadzie wzajemności rozwinęły się najsilniej (Meuwissen M.P.M. i in., 2008). Spośród innych krajów wymienia się też Włochy (Janowicz-Lomott M., 2012), chociaż wskazuje się na szereg proble-

² Hazard moralny (moral hazard) – inaczej pokusa nadużycia – teza mówiąca o tym, że podmiot chroniony przed ryzykiem może zachowywać się inaczej, niż gdyby był w pełni eksponowany na ryzyko (www.wikipedia.pl).

³ Negatywna selekcja (adverse selection) – oznacza sytuację, w której do ubezpieczenia chętniej przystępują osoby obciążone wyższym ryzykiem. Problem ten wiąże się ze zjawiskiem asymetrii informacji między ubezpieczającym się a ubezpieczycielem.

mów w rozwoju tej formy ubezpieczeń (www.agroinsurance.com). W przypadku Holandii dyskusja nad ubezpieczeniami wzajemnymi nabrała znaczenia w 1999 roku, w związku z niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi (powódzie i susze), aczkolwiek niektóre z funduszy wzajemnych funkcjonują tam znacznie dłużej (Meuwissen M.P.M. i in., 2008). Czynnikiem sprzyjającym rozwojowi funduszy wzajemnych było także pojawienie się epidemii pomoru świń (w latach 1997/1998) oraz pryszczycy (w 2001 r.). Komercyjne zakłady ubezpieczeń nie oferowały polis od tego rodzaju zdarzeń, wobec czego rolnicy zaczęli podejmować inicjatywy tworzenia instytucji „non-profit”, których celem była ochrona przed finansowymi stratami wynikającymi z różnych, czasem bardzo specyficznych czynników ryzyka.

W tabeli 1 zamieszczono charakterystykę wybranych holenderskich funduszy ubezpieczeń wzajemnych funkcjonujących w różnych branżach rolnictwa, na podstawie analiz przeprowadzonych przez Assefa, Meuwissen i Asseldonka (2012). Pewien problem stanowiło zamienne stosowanie pojęć fundusze wzajemne i towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, np. Assefa, Meuwissen i Asseldonk (2012) posługują się zazwyczaj określeniem „*mutual insurance company*”, podczas gdy Melyukhina (2011) odnosząc się do podobnych instytucji stwierdza, iż „produkty” ubezpieczeniowe dostarczane są przez „fundusze wzajemne” reprezentujące niezależne towarzystwa, ale powiązane z większymi towarzystwami ubezpieczeniowymi poprzez reasekurację i doradztwo. W tym sensie należy uznać, iż stanowią one instytucjonalnie twór pośredni między funduszem wzajemnym, tak jak go definiują przepisy UE na potrzeby polityki rolnej, a towarzystwem ubezpieczeń wzajemnych w rozumieniu polskiej ustawy o ubezpieczeniach. Czynnikiem wprowadzającym rozróżnienie między obydwojma pojęciami może być też skala działalności. Jak zauważa Bielza i in. (2007), fundusze wzajemne, które mają charakter regionalny, mogą się stopniowo rozrastać i ewoluować w czasie, stając się towarzystwami ubezpieczeń wzajemnych, podobnymi do większych ubezpieczycieli. Biorąc jednak pod uwagę sposób określania składki (wkładu) i późniejszego nią gospodarowania, w dalszej części opracowania zdecydowano się używać określenia „fundusz wzajemny”, pomimo iż w materiałach źródłowych w odniesieniu do opisywanych instytucji pojawia się określenie „towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych”.

Fundusz wzajemny *Agriver* powstał w 1892 roku i zajmuje się ubezpieczaniem upraw polowych oraz szklarniowych. Został utworzony w wyniku przejęcia ośmiu towarzystw zajmujących się ubezpieczeniami od czynników pogodowych. W funduszu można wykupić polisę od jednego, jak i od wielu czynników ryzyka. Oferta Agrivera różni się od oferty ubezpieczeń oferowanych w ramach programu rządowego szerszym zakresem działania i niższym poziomem franszyzy⁴. Agriver oferuje także ubezpieczenia roślin ogrodniczych. Jedynym nie-

⁴ Franszyza stanowi zapis w umowie ubezpieczenia przenoszący na ubezpieczonego odpowiedzialność za część powstałej szkody. Franszyza integralna oznacza, iż ubezpieczyciel nie pokrywa szkód niższych niż określony poziom, franszyza redukcyjna oznacza obniżenie należnego odszkodowania o określoną wartość.

typowym wymaganiem w przypadku przystąpienia do ubezpieczenia od opadów deszczu był pięcioletni okres uczestnictwa w funduszu przed otrzymaniem odszkodowania za straty spowodowane deszczami zlewnymi w 2002 roku.

Fundusz **OFH** ubezpiecza producentów takich owoców, jak jabłka, gruszki, owoce pestkowe, truskawki i winogrona. Podstawowy zakres ubezpieczenia obejmował początkowo czynnik gradobicia, od 2007 roku ofertę rozszerzono o straty powodowane przez przymrozki, a od roku 2010 także o inne czynniki pogodowe. OFH nie prowadzi działalności ukierunkowanej na zysk, a ewentualne nadwyżki finansowe są zwracane rolnikom.

Tabela 1

Ogólna charakterystyka wybranych funduszy wzajemnych działających w Holandii

Nazwa funduszu	Rok powstania	Profil produkcyjny ubezpieczanych gospodarstw	Ubezpieczane rośliny i zwierzęta	Rodzaj ubezpieczanych szkód	Szczególne wymagania względem członków funduszu
Agriver	1892	Gospodarstwa z uprawami polowymi, ogrodnictwami i szklarnie	Rolnicze rośliny uprawne i warzywa	Czynniki pogodowe (grad, burza, przymrozki, deszcz nawalny, śnieg, lód, uderzenie pioruna, huragan, erozja)	Co najmniej 5-letni staż członkowski dla pokrycia strat spowodowanych deszczami w 2002 r.
OFH	bd.	Gospodarstwa sadownicze i plantacje owoców	Wszystkie owoce	Czynniki pogodowe (grad, mróz, deszcz ze śniegiem, opady śniegu, burze, deszcze nawalne, susza, erozja, pożar wywołany uderzeniem pioruna)	-
Avipol	1996	Fermy drobiarskie – stada zarodowe i użytkowe	Kury i brojlerzy	Salmonella, Mycoplasma Gallisepticum, histeria kur	Wdrożenie systemu zapewnienia jakości zgodnego z Integral Chain Control and Salmonella Control (ICCsc)
Potatopol	1997	Gospodarstwa wyspecjalizowane w uprawie ziemniaków	Sadzeniaki, ziemniaki jadalne i skrobiowe	Brunatna zgnilina ziemniaka, wirion wrzecionowatości bulw ziemniaka	-
Porcopol	2002	Gospodarstwa hodowlane trzody chlewnej	Maciory	Choroba Aujeszkiego, pryszczycza, pomór świń	-

Avipol jest funduszem, którego oferta skierowana jest do branży drobiarskiej. Powstał on w 1996 roku z inicjatywy hodowców brojlerów, w celu zabezpieczenia ich przed stratami ponoszonymi z powodu salmonelli. W późniejszych latach zakres działalności został rozszerzony o straty powodowane przez bakterię *Mycoplasma gallisepticum* i kurzą historię. Państwo nie kompensowało strat wynikających z tych chorób, brak było też możliwości ubezpieczenia od wymienionych chorób w innych zakładach ubezpieczeniowych. Aby zostać członkiem Avipol i nabyć ubezpieczenie, niezbędne jest uzyskanie certyfikatu zgodności z systemem zapewnienia jakości o nazwie: Integral Chain Control and Salmonella Control (ICCsc). System ten wymaga codwutygodniowego badania gospodarstw pod kątem wykrycia wymienionych chorób przez organizację o nazwie PPE (Product Board for Poultry Meat and Eggs). Właścicielami funduszu są ubezpieczeni, nie ma on na celu osiągnięcia zysku, a ewentualne nadwyżki finansowe zwracane są rolnikom w formie refundacji lub obniżenia składek w kolejnym okresie ubezpieczeniowym.

Fundusz wzajemny **Potatopol** rozpoczął działalność w 1997 roku z inicjatywy Holenderskiej Federacji Rolnictwa i Ogrodnictwa we współpracy z Holenderskim Związkiem Handlu Rolnego. Kapitał początkowy w wysokości 680 tys. euro dostarczony został przez rząd. Potatopol założony został po dotkliwych stratach powstałych w uprawach ziemniaków w wyniku zarażenia brunatną zgnilizną ziemniaka (śluzak) w latach 1995 i 1996. Rząd holenderski częściowo pokrył wówczas straty rolników tworząc specjalne programy pomocy, nie gwarantując jednocześnie takiego wsparcia w przyszłości. Fundusz kompensuje straty finansowe ponoszone przez plantatorów w uprawie ziemniaków wywołane przez brunatną zgnilizną ziemniaka i pierścieniową bakteriozę ziemniaka. Od 2008 roku zapewnia także ochronę przed stratami powodowanymi przez PSTVd (wrzecionowatość bulw ziemniaka). Do Potatopol może dołączyć każdy producent ziemniaków w Holandii. Podobnie jak inne fundusze wzajemne, Potatopol nie jest zorientowany na zysk, a ewentualna nadwyżka finansowa wraca do rolników.

Ostatnim z funduszy uwzględnionych w przeglądzie jest **Porcopol**. Powstał on w 2002 roku w celu ubezpieczenia holenderskich hodowców macior przeciwko chorobie Aujeszkiego, w sytuacji narastających epidemii i wycofania się rządu z pomocy w pokrywaniu strat. Utworzyły go gospodarstwa hodowlane zwolnione ze szczepienia przeciwko tej chorobie, ponieważ prowadziły eksport do krajów, gdzie takie szczepienia są zabronione (np. Niemcy). W 2008 roku towarzystwo rozszerzyło domenę działania, obejmując ubezpieczeniem straty wywołane przez pomór świń i pryszczycę. Wypłaty odszkodowań dokonywane są w przypadku zainfekowania macior chorobą i konieczności usunięcia ich ze stada bądź prewencyjnej likwidacji stada. Podobnie jak inne fundusze wzajemne, Porcopol jest własnością ubezpieczonych i przez nich jest zarządzany. Również nie jest ukierunkowany na zysk, a ewentualne nadwyżki finansowe wracają do hodowców w postaci refundacji lub obniżenia składek. W 2012 roku zdecydowano o likwidacji funduszu z powodu niskiego prawdopodobieństwa pojawienia się chorób stanowiących przedmiot ubezpieczenia. Decyzję

o kontynuacji działalności uzależniono od ewentualnego podwojenia liczby członków.

Zasady ustalania składek i wypłaty odszkodowań w analizowanych funduszach wzajemnych

Poszczególne towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych funkcjonujące w hołenderskim sektorze rolnym charakteryzują się bardzo różnymi modelami działania, stąd nie jest możliwe wskazanie ogólnych zasad, wspólnych dla wszystkich przedsięwzięć. Zasady ustanowione w poszczególnych funduszach zebrane zostały w tabeli 2 i 3.

W funduszu *Agriver* składki ubezpieczeniowe dofinansowywane są ze środków UE. Otrzymuje on subsydia do wysokości 60% składki ubezpieczeniowej obejmującej ubezpieczenia pakietowe (grad, mróz, burza, śnieg, susza i deszcz nawalny) oraz „polisę klimatyczną”. W przypadku ubezpieczeń od deszczu nawalnego wszystkie straty powyżej 25% sumy ubezpieczenia są w pełni pokrywane przez towarzystwo. Dla polis pakietowych odszkodowania wypłacane są jedynie przy stratach przekraczających 30% wartości ubezpieczonej produkcji. Wiąże się to z faktem korzystania ze środków UE, co reguluje rozporządzenie Rady UE 73/2009 wyznaczające próg 30% jako wartość graniczną, od której może być udzielana pomoc publiczna (zgodnie z porozumieniami UE z WTO). Co więcej, korzystającym z polis pakietowych *Agriver* wypłaca jedynie 25% sumy ubezpieczenia, niezależnie od rozmiarów straty. W przypadku „polisy klimatycznej”, charakteryzującej się szerszym zakresem ubezpieczenia, nie stosuje się żadnej franszyzy redukcyjnej dla strat przekraczających 30% sumy ubezpieczenia. Poniżej tego progu całe ryzyko ponoszone jest przez rolnika.

Tabela 2

Sposób pokrywania strat i poziom franszyzy redukcyjnej

Nazwa funduszu	Rodzaj pokrywanych strat		
	bezpośrednie	pośrednie (konsekwencje strat)	franszyza redukcyjna
Agriver	Zniszczone rośliny i wyposażenie (w przypadku szklarni)	-	Do 0 do 75% ubezpieczonej wartości
OFH	Zniszczone rośliny i plantacje	-	Do 0 do 75% ubezpieczonej wartości
Avipol	Wartość kur i jaj	0,045 euro za brojlera/tydzień dla wieku <19 tygodni; 0,085 euro na kurę/tydzień w wieku do 51 tygodni	25% wartości strat
Potatopol	Zniszczone rośliny i koszty utylizacji	-	10% wartości strat, 20% gdy liczba dostawców sadzeniaków >15
Porcopol	-	225 euro/macioreę	25% strat

Źródło: Jak w tab. 1.

Tabela 3

Sposób wyceny składki w wybranych funduszach

Nazwa funduszu	Składka podstawowa	Składka dodatkowa			Otrzymane dopłaty do składek	Podstawa różnicowania składek	% zwrotu
		maksymalna dozwolona	maksymalna w ostatnich 15 latach	częstotliwość zbioru składki dodatkowej w ostatnich 15 latach			
Agriver	bd	bd	bd	bd	60%	bd	bd
OFH	bd	bd	bd	bd	60%	Przebieg szkodo- wości, typ rośliny, próg odpowie- dzialności i typ ryzyka	bd
Avipol	0,09 euro/ kure; 0,03 euro za brojlera	4 × podsta- wowa	-	-	Brak	Typ stada	65-75% w ostatnich 10 latach
Potatopol	% kwoty ubezpie- czenia lub sztywna stawka na hektar	3 × podsta- wowa	3 razy w latach 1998 i 1999	Każdego roku w latach 1997- -2000	-	Typ ziemniaków	W latach 1997-2000 zwracano maksymal- nie 34%, a minimal- nie 6,5%
Porcopol	Sztywna stawka na macionę	4 × podsta- wowa	-	-	Brak	Żadne	70-80% w latach 2007 - -2010

Źródło: Jak w tab. 1.

OFH, jak wskazywano wyżej, ubezpiecza plantacje owocowe i sady. W przeciwieństwie do Agrivera nie oferuje ubezpieczenia czynnika suszy i zlewego deszczu. Stawki ubezpieczeniowe wahają się od 0,5 do 30% sumy ubezpieczenia. Zróżnicowanie składek wynika z wybranego progu odpowiedzialności funduszu – im niższy, tym wyższa składka. W 2011 roku rolnicy otrzymali subsydia w wysokości 60% składki ubezpieczeniowej (współfinansowane ze środków UE). Składka przez rolników płacona jest ratalnie, tj. 30% kwoty w czerwcu, a pozostałe 70% w listopadzie. Poziom franszyzy jest zróżnicowany w zależności od czynnika ryzyka – np. w przypadku gradu towarzystwo wypłaca 100% wartości strat przy stracie całkowitej (franszyza wynosi zero), ale poziom pokrycia strat zmniejsza się (franszyza rośnie) wraz ze spadkiem poziomu strat. W przypadku ubezpieczeń pakietowych franszyza redukcyjna może sięgać nawet 75%.

Avipol wypłaca odszkodowania za straty o charakterze pośrednim i bezpośrednim w sytuacji potwierdzonego przez odpowiednie instytucje wystąpienia takich zagrożeń, jak mycoplasma, salmonella i kurza histeria. W związku z tym, iż zara-

zone zwierzęta i jaja hodowlane muszą być zutylizowane, PPE (Product Board for Poultry Meat and Eggs) pokrywa 25% wartości likwidowanego stada i jaj, a pozostałe 75% wartości strat pozostaje po stronie rolników, z czego Avipol pokrywa kolejne 75% ubezpieczonym rolnikom, stosując 25% franszyzę. Straty bezpośrednie w przypadku jaj wycenione są sztywną stawką 1,8 euro za kilogram. Avipol wypłaca też odszkodowanie za „puste kurniki” (straty o charakterze pośrednim), stosując franszyzę redukcyjną na poziomie 25%. Wysokość odszkodowania zależy od wieku, w jakim zwierzęta zostały zlikwidowane, a wypłacane jest ono do końca okresu planowanego przebywania w kurniku (stawka to 0,045 euro za tydzień dla brojlerów zlikwidowanych w wieku do 19 tygodni i 0,085 za kurę usuniętą ze stada przed osiągnięciem wieku 51 tygodni). Składka ubezpieczeniowa zróżnicowana jest jedynie od typu ubezpieczanych zwierząt (stado zarodowe czy użytkowe) i pobierana jest z góry w wysokości 0,09 euro za kurę w gospodarstwach hodowlanych i 0,03 euro za zwierzę w stadach użytkowych. W sytuacji wystąpienia strat może zostać zarządzone zbiorcze dodatkowe składki w wysokości czterokrotności stawki podstawowej. Między rokiem 2002 a 2012 do ubezpieczających się hodowców wróciło od 65 do 75% zapłaconych składek. Avipol nie korzysta z żadnych form subsydiowania składek.

Potatopol rekompensuje natomiast jedynie straty o bezpośrednim charakterze (utraconej produkcji) – nie wypłaca odszkodowań np. z tytułu kosztów odkażania pola. Towarzystwo stosuje 10% franszyzę, ale np. jeśli gospodarstwo korzysta z sadzeniaków od więcej niż 25 dostawców, wtedy franszyza wynosi 20%. Potatopol pobiera podstawową oraz dodatkowe składki ubezpieczeniowe. Składka może być wyrażona w % wartości uprawy (np. 0,3438% w uprawie sadzeniaków i 0,06% w uprawie ziemniaków skrobiowych) lub stałej kwocie za ha. Jedynym czynnikiem różnicującym składkę jest rodzaj ziemniaków (sadzeniaki, jadalne, skrobiowe). Dodatkowa składka ubezpieczeniowa nie powinna przekraczać trzykrotności stawki podstawowej i jest pobierana w przypadku wystąpienia strat.

Porcopol wypłacał odszkodowania za konsekwencje strat wynikających z wystąpienia wskazanych wcześniej chorób zwierząt. Konsekwencją tą była utrata dochodu z tytułu sprzedaży prosiąt (ponieważ maciory są likwidowane). Straty bezpośrednie, takie jak wartość zwierząt, koszt szczepień i inne koszty weterynaryjne nie były pokrywane przez Porcopol, gdyż ponosił je Animal Health Fund (Meuwissen M.P.M. i in., 2003). Odszkodowanie z tytułu utraconego dochodu miało charakter stałej kwoty 225 euro na maciorę i było wypłacane z zastosowaniem 25% franszyzy redukcyjnej. Porcopol, podobnie jak inne towarzystwa, pobierał składkę podstawową i dodatkową, zależną od wystąpienia strat. Składka podstawowa miała charakter stałej kwoty i w 2008 roku wynosiła 5 euro od maciory. Fundusz nie stosował zróżnicowania składek. Jeśli zebrana składka podstawowa nie wystarczała na pokrycie strat, pobierana była składka dodatkowa, do wysokości czterokrotności stawki podstawowej. Porcopol nie otrzymywał dofinansowania ani ze środków krajowych ani z UE. Niewykorzystane nadwyżki ze składek tworzyły rezerwy funduszu.

Stopień uczestnictwa rolników w funduszach i wskaźnik szkodowości

Dostępne informacje pozwalają na określenie stopnia uczestnictwa w funduszu i wskaźnika szkodowości tylko w odniesieniu do trzech spośród objętych analizą pięciu funduszy (tab. 4). Należy podkreślić, iż ze względu na specyficzny charakter oferty, nie można oszacować udziału rynkowego poszczególnych funduszy, gdyż w niektórych przypadkach są one jedynymi oferentami poszczególnych rodzajów ubezpieczeń. Oszacowany „stopień uczestnictwa” odnosi się do odsetka producentów rolnych w danej branży, uczestniczących w poszczególnych towarzystwach, bądź do udziału ubezpieczonej powierzchni/zwierząt w ogólnej ich liczbie w Holandii. Z przedstawionych informacji wynika, iż największym stopniem penetracji charakteryzuje się Avipol, który pokrywa ubezpieczeniem ponad 80% zwierząt w obrębie stada podstawowego i w którym uczestniczyło ponad 70% holenderskich hodowców drobiu kurzego. Dość wysokim poziomem penetracji charakteryzuje się również Potatopol. Ze zdecydowanie mniejszym zainteresowaniem spotkał się natomiast Porcopol – około 5% ogólnej liczby macior (małe zainteresowanie, jak wspomniano wcześniej, było przyczyną decyzji o zakończeniu działalności funduszu). Z dostępnych danych wynika, iż wszystkie fundusze przeciętnie osiągały wskaźnik strat na poziomie poniżej 1, co oznacza, iż wypłacane odszkodowania nie przekroczyły zebranych składek.

Tabela 4

Skala działania wybranych towarzystw

Towarzystwo	Wskaźnik strat	Stopień penetracji	Liczba uczestników
Avipol	0,2 średnio za okres 1997-2011	Średnio 83% stada podstawowego i 64% stada obrotowego; 75% ferm hodowlanych i 71% z chowem brojlerów	Średnio ~320 rolników
Potatopol	0,85 za lata 1997-2000	Średnio ok. 60-63% powierzchni ziemniaków	4192 rolników w roku 2007; 3552 w roku 2010
Porcopol	od 0,12 do 0,18 w okresie 2007-2010	Średnio 5,5% ogólnej liczby macior	119 rolników w 2007 do 73 w 2012

Źródło: Jak w tab. 1.

Sposoby ograniczania hazardu moralnego, negatywnej selekcji i problemów wynikających z systemowego charakteru ryzyka

Jak już wspomniano, w przypadku ubezpieczeń wzajemnych problem hazardu moralnego i negatywnej selekcji może być ograniczony poprzez bezpośrednią znajomość innych członków towarzystwa, jednak całkowite jego wyeliminowanie nie jest możliwe, zwłaszcza w sytuacji towarzystw o większym zasięgu terytorialnym. Z drugiej strony, ograniczony zasięg terytorialny sprawia, iż ry-

zyko będące przedmiotem ubezpieczenia ma charakter systemowy. Problemy te w przypadku małych towarzystw nabierają szczególnego znaczenia, ponieważ nawet stosunkowo nieliczne zdarzenia mogą wywołać zachwianie równowagi finansowej funduszu. Z uwagi na to towarzystwa ubezpieczeniowe w Holandii podejmują różne działania mające na celu zminimalizowanie prawdopodobieństwa (lub negatywnych konsekwencji) ich wystąpienia (tab. 5). Najczęściej stosowanym jest franszyza redukcyjna różnego poziomu, która sprawia, iż wypłacane odszkodowanie będzie niższe niż poniesione straty, co stanowi dla uczestników funduszu czynnik motywujący do dbałości o gospodarstwa i przestrzegania zasad dobrej praktyki produkcyjnej. W niektórych przypadkach od członków funduszy wymaga się dodatkowych działań, jak wdrożenie certyfikowanych systemów zapewnienia jakości. Problem systemowego charakteru ubezpieczanych ryzyk rozwiązywany jest zazwyczaj poprzez reasekurację.

Tabela 5

Sposoby ograniczania negatywnego wpływu zjawisk związanych z ubezpieczeniami w analizowanych funduszach wzajemnych

Nazwa funduszu	Sposoby ograniczania pokusy nadużycia	Sposoby ograniczania negatywnej selekcji	Ryzyko systemowe		
			dopuszczalna koncentracja geograficzna gospodarstw	sposoby łagodzenia systemowego charakteru ryzyka	subsydia na reasekurację
Agriwer	Franszyza redukcyjna, dodatkowa składka	bd	bd	Asekuracja (rząd)	Tak, tylko w przypadku przymrozków (49% składki reasekuracyjnej)
OFH	Franszyza redukcyjna	bd	bd	asekuracja (rząd)	Tak
Avipol	Franszyza redukcyjna, dodatkowa składka	Podwyższenie składki za starsze zwierzęta	40% gospodarstw w 1 prowincji	Prywatna reasekuracja	Brak
Potatopol	Franszyza redukcyjna, dodatkowa składka	Zróżnicowanie franszyzy		Prywatna reasekuracja	Brak
Porcopol	Franszyza redukcyjna, dodatkowa składka	Żadne	13% macior w promieniu 3 km	Prywatna reasekuracja, regionalna dywersyfikacja	Brak

Źródło: Jak w tab. 1.

Podsumowanie

Dokonany przegląd polskiego ustawodawstwa w zakresie ubezpieczeń wzajemnych, przegląd przepisów unijnych w ramach reformowanej polityki rolnej oraz przeanalizowane przykłady funduszy wzajemnych z różnych branż sektora rolnego w Holandii pozwalają na wyciągnięcie następujących wniosków:

1. Fundusze wzajemne mogą stanowić jeden z ważniejszych elementów systemu zarządzania ryzykiem w rolnictwie (łagodzenia skutków występowania ryzyka). W porównaniu do typowych ubezpieczeń produkcyjnych wykazują szereg zalet, co czyni je szczególnie predestynowanymi do stosowania na tych obszarach, gdzie nie ma możliwości ubezpieczenia produkcji poprzez „konwencjonalne” zakłady ubezpieczeniowe. Oferta funduszy wzajemnych przyjmuje kształt produktu dopasowanego do potrzeb bardzo wąskiej grupy interesariuszy. W tym ujęciu nie stanowią one konkurencji dla dużych towarzystw oferujących wystandaryzowane produkty ubezpieczeniowe. Pomijanie zysku jako celu działalności daje im jednak także możliwość tworzenia oferty konkurencyjnej cenowo względem zakładów działających na zasadach komercyjnych.
2. Doświadczenia holenderskie wskazują, że powstawanie poszczególnych funduszy było zazwyczaj poprzedzone wystąpieniem niekorzystnych zdarzeń, które prowadziły do znaczących strat w produkcji, przy jednoczesnych zapowiedziach władz o wycofaniu się z pomocy poszkodowanym rolnikom w przypadku ponownych zdarzeń o tym samym charakterze. Brak możliwości komercyjnego ubezpieczenia przedmiotowych czynników ryzyka stał się w tej sytuacji czynnikiem motywującym do samoorganizacji i zrzeszania się w funduszach wzajemnych.
3. Jak wskazuje literatura przedmiotu, ubezpieczenia wzajemne charakteryzują się mniejszym prawdopodobieństwem wystąpienia pokusy nadużycia i negatywnej selekcji, mimo to fundusze działające w Holandii stosują szereg ograniczeń w celu wyeliminowania tych zagrożeń. Sprawia to, iż reguły funkcjonowania poszczególnych funduszy są dość skomplikowane, co może stanowić czynnik zniechęcający potencjalnych nowych członków, zwłaszcza w przypadku wysokiego poziomu franszyzy redukcyjnej.
4. Fundusze wzajemne jako forma ubezpieczeń nie mają umocowania w polskim systemie prawnym. Należy przyjąć, iż opisane w ustawie o działalności ubezpieczeniowej towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych stanowią – co do zasady – wyższą formę organizacji działalności ubezpieczeniowej niż rolnicze fundusze wzajemne. Wydaje się jednak, iż stawiane przez ustawę wymogi formalne, nawet w odniesieniu do formy organizacyjnej małych TUV-ów, są zbyt rozbudowane, by mogły stanowić ramy prawne dla samoorganizacji rolników w zakresie działalności ubezpieczeniowej. Pewnym ułatwieniem w tym zakresie mogłoby być przygotowanie odpowiedniego programu wsparcia w ramach nowego PROW, ale z dostępnych informacji wynika, iż MRiRW nie planuje wdrożenia takiego instrumentu. Należy jednak podkreślić, że pomimo iż działanie takie mogłoby się niewątpliwie przyczynić do

popularyzacji funduszy wzajemnych, nie jest ono warunkiem niezbędnym rozwoju tej formy ubezpieczeń w rolnictwie. Doświadczenia holenderskie wskazują, iż ze środków publicznych korzystają tylko niektóre z działających tam funduszy.

5. Zagadnienie funduszy wzajemnych nabiera szczególnego znaczenia w kontekście zreformowanej wspólnej polityki rolnej, w której coraz mocniej akcentuje się potrzebę zarządzania ryzykiem w rolnictwie. Fundusze wzajemne mają w tym układzie stanowić podstawowy element mechanizmu transferu środków pomocowych do gospodarstw ponoszących straty. Co więcej, dotyczyć to ma nie tylko strat w produkcji, ale także spadków dochodu. Fundusze wzajemne w założeniach mają się więc stać instrumentem stabilizacji dochodu. Współcześnie funkcję stabilizatora dochodów w sposób pośredni pełnią głównie płatności bezpośrednie, nie można jednak wykluczyć, iż kolejna perspektywa budżetowa w jeszcze większym stopniu przeniesie tę rolę w obszar zarządzania ryzykiem, w tym na fundusze wzajemne. W tym kontekście zasadnym wydaje się pytanie o priorytety w rozdysponowaniu środków z drugiego filara WPR i miejsce wśród nich dla wspierania samoorganizacji rolników w zakresie zarządzania ryzykiem.

Literatura:

1. Assefa T.T., Meuwissen M.P.M., Asseldonk M.A.P.M.: Mutual insurance companies as a tool for farmer income stabilization: performance and prospects in the CAP. Capri – 126th EAAE Seminar, 2012.
2. Banasiński A.: Ubezpieczenia gospodarcze. Poltex, 1993.
3. Bielza Diaz-Caneja M., Conte C.G., Gallego Pinilla F.J., Stroblmair J., Catenaro R., Dittman C.: Risk management and agricultural insurance schemes in Europe. IPSC, JRC EC.
4. Bratkowski A.: Tradycje ubezpieczeń wzajemnych na ziemiach polskich. Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia, nr 4, 1999, Warszawa.
5. Cafiero C., Capitano F., Cioffi A., Coppola A.: Risk and crisis management in the reformed European agricultural policies. Canadian Journal of Agricultural Economics, 55, 2007.
6. Deutsche Bank Research: Risk management in agriculture. Towards market solution in the EU. September 17, 2010.
7. Dygas M.: Wzajemność ubezpieczeniowa. Gazeta Bankowa, 2007.03.07.
8. Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej: Rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009 z dnia 19 stycznia 2009 r. ustanawiające wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego dla rolników w ramach wspólnej polityki rolnej i ustanawiające określone systemy wsparcia dla rolników, zmieniające rozporządzenia (WE) nr 1290/2005, (WE) nr 247/2006, (WE) nr 378/2007 oraz uchylające rozporządzenie (WE) nr 1782/2003.
9. Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej nr L 347 z 20 grudnia 2013 r., rozporządzenia nr 1305/2013 do 1308/2013
10. European Commission: Risk management tools for EU agriculture with a special focus on insurance. Working document, 2001.

11. Gołąb P.: Współczesne formy prowadzenia działalności ubezpieczeniowej. Wiadomości Ubezpieczeniowe, nr 3, 2009, PIU.
12. <http://alfaomega.webnode.com/news/jakub%20wygna%C5%84ski%3A%20ekonomia%20spo%C5%82eczna%20%E2%80%93%20sprzeczn%C5%9B%C4%87%20czy%20konieczno%C5%9B%C4%87%3F/>
13. <http://www.agroinsurance.com/en/practice/?pid=812>: Italy – Risk management in agrin culture: the Italian insurance system and the new tools of intervention (data dostępu 10.03.2014).
14. Janowicz-Lomott M.: Mutual fund jako forma zarządzania ryzykiem w rolnictwie. Prace i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego, nr 2/5, 2012.
15. Kotowska O., Naęcz S., Załęski P.: Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w Polsce, 2007, form.stat.gov.pl/.../Towarzystwa%20ubezpieczen%20wzajemnych.pdf.
16. Kotowski Z.: Wiejskie ubezpieczenia wzajemne – z myślą o przyszłości. Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia, nr 2, 1999.
17. Łozowski M., Obstawski Z.: Wsparcie publiczne dla ubezpieczeń w rolnictwie. Polityka Europejska, Finanse i Marketing, nr 51, 2009.
18. Melyukhina O.: Risk management in agriculture in the Netherlands. OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers, No. 41, OECD Publishing, 2011.
19. Meuwissen M.P.M., Huirne R., Skees J.R.: Income insurance in European agriculture. Eurochoices, 2(1), 2008.
20. Meuwissen M.P.M., Van Asseldonk M.A.P.M., Huirne R.B.M.: Alternative risk financing instruments for swine epidemics, Agricultural Systems, 75, 2003.
21. Milewski P.: Zasada wzajemności i członkostwo. Gazeta Ubezpieczeniowa on-line, 2005, http://www.gu.com.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=7728&Itemid=297.
22. Nowak R.: Ubezpieczenia majątkowe w rolnictwie. Wyższa Szkoła Zarządzania i Prawa, Warszawa 2006.
23. OECD: Risk management in agriculture. A holistic approach. OECD, Paris 2009.
24. Regulation (EU) No 1305/2013 of the European Parliament And Of The Council of 17 December 2013 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and repealing Council Regulation (EC) No 1698/2005.
25. Skees J.R.: Innovation in agricultural insurance. Paper presented at conference in Santa Cruz, Bolivia on May 11, 2004.
26. Sulewski P.: Idea wzajemności ubezpieczeniowej i towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w Polsce. Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia, nr 1, 2012.
27. Ubezpieczenia gospodarcze (red. T. Sangowski). Poltex, 1998.
28. Ubezpieczenia. Rynek i ryzyko (red. W. Ronka-Chmielowiec), 2002.
29. Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej. Dz.U. 2003 nr 124 poz. 1151.
30. Wygnański J.: Ekonomia społeczna – sprzecznosc czy koniecznosc? <http://alfaomega.webnode.com/news/jakub%20wygna%C5%84ski%3A%20ekonomia%20spo%C5%82eczna%20%E2%80%93%20sprzeczn%C5%9B%C4%87%20czy%20konieczno%C5%9B%C4%87%3F/> (data dostępu 10.03.2014), 2009.